

УДК 343.98

Дуфенюк О. М., к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.
ORCID ID: 0000-0001-6529-4036

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СИСТЕМНА ПАРАДИГМА

Анотація. *Стаття презентує огляд елементів системи забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні. Такий системний підхід дозволяє в перспективі визначити напрямки оптимізації процесу використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. У статті розглянуто вісім основних компонентів забезпечення судово-експертної діяльності: 1) науково-теоретичне (розробка наукового обґрунтування, практичної діяльності, зв'язку науки і практики, концептуалізація науки судової експертології); 2) нормативно-правове (вдосконалення правового регулювання інституту судових експертиз); 3) організаційно-управлінське (забезпечення організації структури експертних органів та служб, взаємодії з правоохоронними органами для реалізації цілей кримінального провадження); 4) кадрове (реалізація політики щодо комплектації експертних установ кваліфікованими фахівцями); 5) методичне (розробка ефективних новітніх методик проведення досліджень, механізму їх реєстрації та внесення змін); 6) матеріально-технічне (оснащення лабораторій сучасним обладнанням, впровадження міжнародного стандарту ISO/IEC 17025:2005 (General requirements for the competence of testing and calibration laboratories) і т.д.); 7) інформаційне (створення умов для ефективної роботи з інформацією, формування спеціалізованих банків даних для потреб кримінального судочинства тощо); 8) фінансове (гарантування відшкодування витрат проведення експертиз, відкриття нових лабораторій, фінансування дослідницьких проектів у сфері forensic science тощо). Авторкою підкреслено, що успішною може вважатися реалізація тільки комплексного підходу до питання забезпечення судово-експертної діяльності.*

Ключові слова: судовий експерт, судова експертиза, кримінальне провадження, забезпечення, системна парадигма.

Dufeniuk O. M., Phd, Associate Professor, Associate professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistic of the Faculty 1 of the Institute of Training Specialists for the Units of the National Police Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.
ORCID ID: 0000-0001-6529-4036.

PROVIDING OF THE FORENSIC-EXPERT ACTIVITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS: SYSTEM PARADIGM

Abstract. *The article presents a review of the elements of the providing system for forensic-expert activity in criminal proceedings. In the future this systematic approach allows to determine the direction of strengthening process of using special knowledge in criminal trials. The article deals with eight main components of this providing system: 1) scientific and theoretical component (development of scientific base of the practical activity, communication between the science and the practice, conceptualization of the forensic science); 2) legal component (improvement of the legal regulation of the forensic examinations); 3) organizational and managerial component (provision of the structure of expert bodies and services, interaction with law enforcement agencies for the purpose of criminal proceedings); 4) staff component (implementation of the policy for selection to expert institutions qualified specialists); 5) methodical component (development of effective new methods of conducting research, mechanism of their registration and making changes); 6) material and technical equipment component (equipping laboratories with modern equipment, implementing the international standard ISO / IEC 17025: 2005 (General requirements for the competence of testing and calibration laboratories), etc.); 7) information component (creation of conditions for effective work with information, using of specialized databases for the needs of criminal justice, etc.); 8) financial component (guarantee of reimbursement of expenses for conducting forensic examinations, opening new laboratories, financing of research projects in the field of forensic science, etc.). The author emphasized that only the comprehensive approach to the issue of forensic expert activity could be considered as successful.*

Key words: forensic expert, forensic examination, criminal proceedings, provision, system paradigm.

JEL: K 40.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-18>

Постановка проблеми. Перспективи розвитку судової експертології залежать від ефективності провадження державної політики щодо належного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. Як багато інших сфер державного регулювання, цей напрям також потребує періодичної верифікації та реформування з урахуванням міжнародних стандартів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Створення необхідних умов для діяльності судового експерта вважається однією із гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»). Сказане підтверджує актуальність дискусій навколо проблем забезпечення експертної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацюванню проблем функціонування інституту судових експертиз у кримінальному провадженні присвячено багато праць таких українських вчених, як: В. Абрамова, О. Жеребко, А. Іщенко, О. Калужна, Н. Клименко, І. Петрова, І. Пиріг, О. Моїсєєв, А. Кофанов, Б. Романюк, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян,

Ю. Форіс, Ю. Черноус, В. Шепітько, М. Щербаковський, В. Юрчишин та багато інших. Утім більшість науковців у своїх дослідження роблять фокус на одному або двох-трьох напрямках такого забезпечення у той час, коли прагнення оптимізувати, удосконалити діяльність експертів, а разом із тим і якість кримінального провадження, вимагає комплексного підходу.

Метою статті є визначення елементів системи забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні, що в подальшому дозволить визначити необхідні вектори реформ та впровадження міжнародних стандартів у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. При обговоренні питання забезпечення експертної діяльності з позиції системної парадигми, передусім, слід визначитися із поняттям судово-експертної діяльності. Не слід ототожнювати поняття «судова експертиза» та «судово-експертна діяльність». Зміст цих концептів завжди впливатиме із контексту, оскільки і першу, і другу дефініцію можна розглядати у широкому та вузькому сенсах: судову експертизу і як правовий інститут (*sensu largo*), і як конкретне дослідження, проведене судовим експертом у конкретному провадженні (*sensu stricto*); судово-експертну діяльність як діяльність усіх органів, служб, що організовують, забезпечують, реалізують функціонування судової експертизи (*sensu largo*), і як діяльність експертів під час виконання судової експертизи (*sensu stricto*). У пропонованому дослідженні поняття «судово-експертна діяльність» розглядається саме у широкому значенні. Отже, розглянемо більш докладно ключові компоненти системи забезпечення судово-експертної діяльності в Україні.

1. Науково-теоретичне забезпечення. Зміст науково-теоретичного забезпечення полягає у формуванні фундаменту для функціонування всього правового інституту, забезпеченні безперервного зв'язку з практикою, пошуку шляхів оптимізації діяльності органів НП, прокуратури, суду, експертних служб з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, аналіз та узагальнення судово-слідчої практики задля виявлення прогалин, недоліків, невідповідності новим викликам, які постають перед правоохоронними органами. Щоб з'ясувати питання реформ організації судово-експертної діяльності, спочатку слід вирішити проблеми оптимізації саме наукової організації та управління інфраструктурою судово-експертної діяльності, що забезпечують практичну реалізацію її правових і методологічних основ [1, с. 99]. Це підтверджують і науковці, і практики. Зокрема, О. М. Калужна стверджує про одну із найважливіших функцій науки, яка виявляється у формалізації накопичених знань, що дає змогу передавати їх у процесі навчання. Завдяки формалізації встановлених і накопичених знань у наукових поняттях і класифікаціях вони легко передаватимуться в процесі навчання та самоосвіти, що зрештою сприятиме правильному тлумаченню законодавства й ефективному не лише правозастосуванню, а й удосконаленню правового регулювання [2, с. 193]. Л. М. Головченко наголошує, що думка науковців, заснована на узагальненні та аналізі чинного законодавства та викладена в науково-практичних

коментарях до законів, є одним із засобів розв'язання проблеми правильного сприйняття, тлумачення і належного застосування тих чи інших його норм [3, с. 16–23]. Актуалізація класифікацій судових експертиз, за словами експертів-практиків, дає підстави для «інвентаризації» зареєстрованих методик експертиз, переліків літератури з наступним плануванням методичних розробок задля ліквідації «білих плям» у науково-методичному забезпеченні того чи іншого підвиду експертиз; розробки пропозицій із удосконалення, корегування програм підготовки судових експертів [1, с. 94–103]. Саме в такий спосіб відбувається концептуалізація судової експертології.

2. Нормативно-правове забезпечення. Це забезпечення охоплює правове регулювання залучення експерта для виконання експертизи у кримінальному провадженні, а також функціонування експертних служб та інституцій. В Україні комплекс нормативно-правових актів у цій сфері достатньо вагомий, а суспільні відносини, які потребують правового регулювання, складні й специфічні. Очевидно, що цим обумовлена пропозиція у науці щодо необхідності утворення нової комплексної галузі права — судово-експертне право, що має свій предмет, об'єкт, метод, систему, а згодом убачається перспектива кодифікації норм, що регламентують судово-експертну діяльність в Україні [4, с. 108–116]. Нормативно-правове забезпечення передбачає також підготовку проектів нормативно-правових актів, комплексних програм, концепцій. Нині спільнота експертів-практиків очікує прийняття проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» (проект від 30.03.2017 № 6264) задля створення умов для належного та ефективного експертного забезпечення правосуддя та перезапуску всієї системи судових експертиз, можливості судовим експертам державних установ і приватним працювати чесно, прозоро та в умовах професійної конкуренції [5, с. 59].

Разом з тим, на фоні характерного для України явища «законодавчої інфляції» судові експерти слушно зауважують, що часті зміни правового регулювання унеможливають використання зареєстрованих методик, адже іншим стає й алгоритм проведення експертних досліджень, змінюється перелік об'єктів дослідження [6, с. 499]. Відтак очевидно, що «нормативна стабільність» правового регулювання є також невід'ємним елементом забезпечення ефективної роботи суб'єктів судово-експертної діяльності.

3. Організаційно-управлінське забезпечення. Зміст організаційно-управлінського забезпечення полягає у формуванні логічної структури експертних служб та підрозділів, чіткого визначення їх підпорядкування, розмежування компетенції, налагодження тісної взаємодії з іншими правоохоронними та судовими органами. Ця сфера забезпечення передбачає такі напрями діяльності, зокрема організацію роботи експертних установ; діяльності окремого експерта; діяльності комісії експертів при проведенні комісійних чи комплексних експертиз; документообігу між службами і відомствами; роботи експертно-кваліфікаційних комісій, атестації судових експертів та присвоєння кваліфікації; роботи щодо сертифікації та акредитації лабораторій науково-дослідних установ; охорони приміщень і

територій установ судових експертиз; ведення реєстрів; управління якістю у діяльності судово-експертних установ; міжнародної співпраці та обміну досвідом у галузі судової науки та ін. Одним із основних питань у організації судово-експертної діяльності є визначення оптимального навантаження на експерта, адже дедалі частіше практики нарікають на зростання навантаження (кількості доручень експерта) при незмінному підході до штатного розпису [7, с. 49–50].

4. Кадрове забезпечення. Нині в Україні загальна кількість судових експертів налічує близько 8000 фахівців у різних галузях спеціальних знань, якими щорічно проводиться понад мільйон судових експертиз. Тож єдині підходи до належного добору кадрів дають змогу забезпечити належний рівень кваліфікації цих фахівців та, як наслідок, якість, високий науковий рівень та обґрунтованість експертних висновків [8, с. 78]. Засади внутрішньої політики щодо кадрового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні визначає Закон України «Про судову експертизу». Зокрема ст. 21 встановлює, що підготовка фахівців для державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, здійснюється вищими навчальними закладами, а спеціалізація та підвищення кваліфікації проводяться на курсах та у спеціальних закладах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Професіограма такого фахівця є завжди бінарною, оскільки, з одного боку, експерт повинен володіти обсягом вузьких спеціальних знань із певної галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, а з іншого — володіти обсягом процесуальних знань, тобто знати свій процесуальний статус у кримінальному провадженні, підстави залучення його як експерта, підстави відводу, процесуальну форму та значення висновку експерта тощо. Ця бінарність є в основі розмежування компетенції на процесуальну та професійну [9, с. 6].

Професійна компетентність може визначатися окремо для експерта з певної галузі спеціального знання. Прикладом може слугувати пропозиція П. Є. Антонюк щодо визначення змісту та поняття професійної компетентності судово-медичного експерт [10, с. 36–41] або Г. І. Прокопенко щодо професійних вимог до експерта-криміналіста [11, с. 106–109]. Загалом результати опитування, проведеного Е. Б. Сімаковою-Єфремян, засвідчують високий рівень мотивації опитаних експертів володіти знаннями із загальної еспертології та криміналістики, а не бути фахівцями лише у своїй вузькій спеціальності [12, с. 17]. Цікаво, що МЮ України вже зробило важливий крок вперед щодо уніфікації вимог до експертів науково-дослідних установ, затвердивши наказом від 19.04.2012 № 611/5 Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз МЮ України. Кінцевим результатом прямування до міжнародних стандартів судово-експертної діяльності, а одночасно й головним критерієм оцінки успішності цього процесу, є визнання компетенції, кваліфікації експертів за межами рідної країни, а їх

висновків як джерел доказів в іноземних чи міжнародних судах. У цьому вбачаються перспективи розвитку судової експертної діяльності в Україні [13, с. 166].

5. Методичне забезпечення. Методичне забезпечення стосується трьох аспектів: по-перше, це формування на державному рівні єдиного підходу до порядку розробки, впровадження, використання та оптимізації методів та методик судово-експертних досліджень (макрорівень); по-друге, це уніфікація на локальному рівні окремої галузі наукового знання стандартів проведення певних вузькоспеціалізованих досліджень (мезорівень); по-третє, це визначення меж автономності експерта при виборі методів та методик під час виконання доручення на проведення експертизи у кримінальному провадженні (мікрорівень). Пріоритетним для методологічного забезпечення є алгоритмізація дій експерта, зменшення суб'єктивізму та впровадження нових експертних технологій, які здатні з меншими затратами ресурсів та часу отримати більш точні та достовірні результати.

Відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою КМ України від 02.07.2008 № 595, процес державної реєстрації експертних методик передбачає певні етапи. Крім того, розробляються критерії для перевірки методик на предмет їх відповідності вимогам законодавства та практики, доцільності та ефективності застосування. Так, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Т. Є. Балинян та Л. М. Дереча запропонували найбільш повну комплексну систему критеріїв валідації методик, яка охоплює такі елементи: наукова обґрунтованість; економічність; перевірюваність; безпечність; законність та етичність; простота й доступність; конкурентоспроможність; універсальність; новизна; достовірність; використання неруйнівних методів та ін. [14, с. 53].

6. Матеріально-технічне забезпечення. Це діяльність щодо оснащення науково-дослідних спеціалізованих установ необхідним обладнанням для реалізації функцій експерта при виконанні експертизи. Є багато класифікацій науково-технічних засобів, які використовуються під час експертної діяльності, на яких із огляду на обмежений характер дослідження не зупинятимемося [15, с. 70–77].

Технічні засоби мають пройти відповідну апробацію у практичній площині, перевірку відповідними органами, відповідати стандартам ДСТУ, ISO/IEC та ін. Тож нині пріоритетним для України є впровадження європейських стандартів управління якістю у діяльність судово-експертних установ і відбувається цей процес шляхом акредитації експертних установ відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025:2005 (*General requirements for the competence of testing and calibration laboratories*). В Україні цей стандарт вже функціонує як ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 (*Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій*), і деякі наші установи, які пройшли відповідну акредитацію, вже стали членами ENFSI (приміром, Київський НДІСЕ, Харківський НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; ДНДЕКЦ МВС України) [16, с. 33, 35; 17; 18]. Без членства у цій мережі, проте завдяки наполегливій праці та прагненню до роботи за міжнародними стандартами, за

підтримки зарубіжних колег вдалося акредитувати за окремими напрямками Миколаївський, Запорізький, Кіровоградський, Львівський та Черкаський НДЕКЦ МВС України на відповідність до вимог вказаного ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 [19, с. 28]. Це важливий крок уперед на шляху до визнання висновків наших експертів у Європі.

7. Інформаційне забезпечення. Провадження судово-експертної діяльності пов'язане з необхідністю забезпечення доступу до значного обсягу інформації та роботи з нею. Ця робота передбачає можливості нагромадження, зберігання, систематизації, копіювання, перетворення, пошуку, отримання, відтворення інформації, використання її для порівняння, створення спеціалізованих банків даних тощо. Без інформаційного забезпечення судово-експертна діяльність нині була б неможливою. Поняття інформаційного (інформаційно-довідкового) забезпечення судово-експертної діяльності у науці можна розуміти як комплекс «організаційних, управлінських, правових заходів щодо відбору, зосередження і систематизації необхідних відомостей з різних галузей знань і джерел експертної практики, і формування на цій основі інформаційних ресурсів, які є змістом інформаційних систем, результатом функціонування яких є видача суб'єктом судово-експертної діяльності відомостей необхідних для виконання експертних завдань» [20, с. 123]. Основними напрямками розвитку системи інформаційного забезпечення фахівці вважають: упровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; створення багатоцільових інформаційних систем діяльності органів виконавчої влади; оснащення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою; створення умов для ефективного функціонування інформаційних обліків, забезпечення їх повноти, актуальності та безпеки; упровадження сучасних інформаційних технологій та багато ін. [21, с. 107–108].

8. Фінансове забезпечення. Цілком очевидно, що судово-експертна діяльність не могла б існувати без фінансової основи. Суб'єктами фінансування функціонування інституту судових експертиз у кримінальному провадженні є, з одного боку, держава (виділення коштів із Державного бюджету України), а з іншого — замовник експертизи (кошти замовника). Усі витрати у сфері судово-експертної діяльності можна поділити на дві категорії:

– витрати, пов'язані із організаційно-управлінською діяльністю державної спеціалізованої установи (утримання приміщень, виплата заробітної плати адміністрації установи та експертів, обладнання робочих місць, канцелярські витрати, витрати поштової пересилки тощо);

– витрати, пов'язані із проведенням конкретної судової експертизи у кримінальному провадженні (вартість експертогодина, витрати на реактиви, інші матеріали для експертних досліджень, енергоресурси тощо).

Фінансування є гарантією розвитку можливостей державних експертних установ, відкриття нових лабораторій, адже це потребує чималих коштів. До прикладу, створення ДНК-лабораторії для проведення молекулярно-генетичних досліджень з метою ідентифікації особи за слідами біологічного походження є одним із перспективних напрямів досліджень, проте, як

зауважують Д. О. Некраха та О. І. Охріменко, незважаючи на існування 8 лабораторій в системі МВС України та 3 в підрозділах МОЗ України, розвиток вітчизняної молекулярно-генетичної експертизи все ще має несистематичний характер, що обумовлено і законодавчою неврегульованістю положень використання баз даних генетичних ознак людини, і фінансовими питаннями. Державна цільова програма розширення мережі ДНК-лабораторій та створення Національної бази даних генетичних ознак людини для використання в роботі правоохоронних органів на 2013–2019 рр. має змінити цю ситуацію на краще. При цьому орієнтовна вартість ДНК-лабораторії станом на 2014 р. становила 24 000 000 грн. Орієнтовна вартість лабораторії ізотопного аналізу (для матеріалознавчих експертиз) — 22 000 000 грн. [22, с. 54]. Таких прикладів можна навести багато.

Висновки. Підсумуємо сказане: по-перше, у системі забезпечення судово-експертної діяльності можна виокремити наступні напрямки забезпечення: науково-теоретичне, нормативно-правове, організаційно-управлінське, кадрове, методичне, матеріально-технічне, інформаційне, фінансове; по-друге, успішною може вважатися тільки реалізація комплексного підходу до питання забезпечення судово-експертної діяльності. У протилежному випадку, за відсутності ефективного функціонування хоча б одного із перелічених компонентів, це може призвести якщо й не до руйнування усього інституту судових експертиз, то принаймні значного зменшення ефективності використання науково-інтелектуальних інструментів у протидії злочинності.

Література:

1. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Молибога М. П. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень крізь призму вимог міжнародних стандартів системи управління якістю, гармонізованих в Україні (на прикладі трасологічних експертиз). *Теорія и практика судової експертизи*. 2015. Вип. 60. С. 94–103.
2. Калужна О. М. Науковий підхід до розуміння відмови експерта від давання висновку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 189–199.
3. Головченко Л. М. Змістовна роль науково-практичних коментарів до Закону України «Про судову експертизу». *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: збірник матеріалів засідання «круглого столу», присвяченого 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 11–12 листопада 2008 р.)*. Х., 2008. С. 16–23.
4. Форіс Ю. Б. Судово-експертне право: поняття, предмет, система. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 108–116.
5. Теорія та практика проведення судових експертиз за напрямками інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності: монографія / за ред. проф. В. П. Хомутенко, О. Ю. Костіна.

Одеса: ОНЕУ. 2018. 274 с.

6. Савченко І. О., Глущенко С. І. Проблемні питання при застосуванні в експертній практиці методик проведення судово-економічних експертиз. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Вып. 58 (2). С. 498–502.
7. Пілюков Ю. О. Окремі питання взаємодії та нормативно-правового врегулювання діяльності Експертної служби МВС України та підрозділів досудового розслідування Національної поліції України в умовах реформування системи МВС України. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26). С. 13–19.
8. Ткаченко Н. М. До питання кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 75–79.
9. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Одеса: НУ «ОЮА», 2017. 23 с.
10. Антонюк П. Є. Щодо професійної компетентності судово-медичного експерта. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 36–41.
11. Прокопенко Г. І. Спеціальні професійні вимоги до експерта-криміналіста як головного суб'єкта експертно-криміналістичної діяльності ОВС. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали круглого столу* (м. Київ, 25 лютого 2015 р.). К.: НАВС, 2015. С. 106–109.
12. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Х.: НЮУ ім. Я. Мудрого, 2017. 38 с.
13. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів круглого столу* / ред. кол. О. Л. Кобилянський та ін. К., 2015. С. 165–168.
14. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151–161.
15. Див докладніше: Пиріг І. В. Технічне забезпечення експертної діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 70–77.
16. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О. та ін. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 32–40.
17. Харківський НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Акредитація. URL: <http://www.hniise.gov.ua/14159-akreditatsya.html>.
18. Історія розвитку Експертної служби МВС України. URL: <https://dnдекс.mvs.gov.ua/про-дндекц/історія-підрозділу/>.
19. Смерницький Д. В. Поняття та засади адміністративно-правового забезпечення стандартизації в діяльності наукових установ МВС України.

Криміналістичний вісник. 2016. № 2 (26). С. 20–29.

20. Заруцький В. А. Інформаційно-довідкове забезпечення судових експертиз як наукова категорія. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 118–124.
21. Костюк Н. П., Степанець Д. С. Проблеми інформатизації процесу правозастосування. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 102–108.
22. Некрах Д. О., Охріменко О. І. Стан та перспективи експертних досліджень в СБУ, окремі проблемні питання. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2015. Вип. 60. С. 48–55.

References:

1. Ruvyn O. H., Poltavskyi A. O., Molyboha M. P. Do pytannya aktualizatsiyi metodychnoho zabezpechennya ekspertnykh doslidzhen' kriz' pryizmu vymoh mizhnarodnykh standartiv systemy upravlinnya yakistyu, harmonizovanykh v Ukraini (na prykladi trasolohichnykh ekspertyz). *Teoriya y praktyka sudebnoy ékspertyzy*. 2015. Vyp. 60. S. 94–103.
2. Kaluzhna O. M. Naukovyi pidkhid do rozuminnia vidmovy eksperta vid davannia vysnovku. *Teoriia ta praktyka sudovoi ékspertyzy i kryminalistyky*. 2015. Vyp. 15. S. 189–199.
3. Holovchenko L. M. Zmistovna rol naukovo-praktychnykh komentaryv do Zakonu Ukrainy «Pro sudovu ékspertyzu». Aktualni pytannia sudovoi ékspertyzy ta kryminalistyky: zbirnyk materialiv zasidannia «kruhloho stolu», prysviachenoho 85-richchiu stvorennia Kharkivskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa (m. Kharkiv, 11–12 lystopada 2008 r.). Kh., 2008. S. 16–23.
4. Foris Yu. B. Sudovo-ekspertne pravo: poniattia, predmet, systema. *Kryminalistyka i sudova ékspertyza*. 2016. Vyp. 61. S. 108–116.
5. Teoriia ta praktyka provedennia sudovykh ekspertyz za napriamkamy inzhenernykh, ekonomichnykh, tovaroznavchykh vydiv doslidzhen ta otsinochnoi diialnosti: monohrafiia / za red. prof. V. P. Khomutenko, O. Yu. Kostina. Odesa: ONEU. 2018. 274 s.
6. Savchenko I. O., Hlushchenko S. I. Problemni pytannia pry zastosuvanni v ekspertnii praktytsi metodyk provedennia sudovo-ekonomichnykh ekspertyz. *Kryminalistyka y sudebnaia ékspertyza*. 2013. Vyp. 58 (2). S. 498–502.
7. Piliukov Yu. O. Okremi pytannia vzaiemodii ta normatyvno-pravovoho vrehuliuvannia diialnosti Ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy ta pidrozdiliv dosudovoho rozsliduvannia Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2016. № 2 (26). S. 13–19.
8. Tkachenko N. M. Do pytannia kadrovoho zabezpechennia naukovo-doslidnykh ustanov sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy. *Visnyk ONDISE*. 2017. Vyp. 1. S. 75–79.

9. Dudych A. V. Ekspert yak uchashnyk kryminalnoho provadzhennia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. Odesa: NU «OIuA», 2017. 23 c.
10. Antoniuk P. Ye. Shchodo profesiinoi kompetentnosti sudovo-medychnoho eksperta. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2016. № 1 (25). S. 36–41.
11. Prokopenko H. I. Spetsialni profesiini vymohy do eksperta-kryminalista yak holovnoho subiekta ekspertno-kryminalistychnoi diialnosti OVS. Suchasni kryminalistychni ekspertyzy v rozsliduvanni zlochyniv: materialy kruhloho stolu (m. Kyiv, 25 liutoho 2015 r.). K.: NAVS, 2015. S. 106–109.
12. Simakova-Yefremian E. B. Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk. Kh.: NIuU im. Ya. Mudroho, 2017. 38 c.
13. Klymenko N. I. Mizhnarodne znachennia sudovo-ekspertnoi diialnosti. Sudovo-ekspertna diialnist: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: zb. materialiv kruhloho stolu / red. kol. O. L. Kobylanskyi ta in. K., 2015. S. 165–168.
14. Simakova-Yefremian E. B., Balynian T. Ye., Derecha L. M. Pro kryterii otsiniuvannia metodyk provedennia sudovykh ekspertyz v Ukraini. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. 2010. Vyp. 10. S. 151–161.
15. Dyv dokladnishe: Pyrih I. V. Tekhnichne zabezpechennia ekspertnoi diialnosti. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2015. № 2 (24). S. 70–77.
16. Ruvyn O. H., Holikova T. D., Poltavskyi A. O. ta in. Kodeks povedinky sudovykh ekspertiv Ukrainy yak odna iz umov chlenstva ENFSI. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2016. Vyp. 61. S. 32–40.
17. Kharkivskyi NDISE im. Zasl. prof. M. S. Bokarius. Akredytatsiia. URL: <http://www.hniise.gov.ua/14159-akreditatsya.html>.
18. Istoriia rozvytku Ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy. URL: <https://dndekcs.mvs.gov.ua/pro-dndekts/istoriia-pidrozdlu/>.
19. Smernytskyi D. V. Poniattia ta zasady administratyvno-pravovoho zabezpechennia standartyzatsii v diialnosti naukovykh ustanov MVS Ukrainy. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2016. № 2 (26). S. 20–29.
20. Zarutskyi V. A. Informatsiino-dovidkove zabezpechennia sudovykh ekspertyz yak naukova katehoriia. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2016. Vyp. 61. S. 118–124.
21. Kostyuk N. P., Stepanets D. S. Problemy informatyzatsii protsesu pravozastosuvannia. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2016. № 1 (25). S. 102–108.
22. Nekrakha D. O., Okhrimenko O. I. Stan ta perspektyvy ekspertnykh doslidzhen v SBU, okremi problemni pytannia. *Teoriia y praktyka sudebnoi ekspertyzy*. 2015. Vyp. 60. S. 48–55.